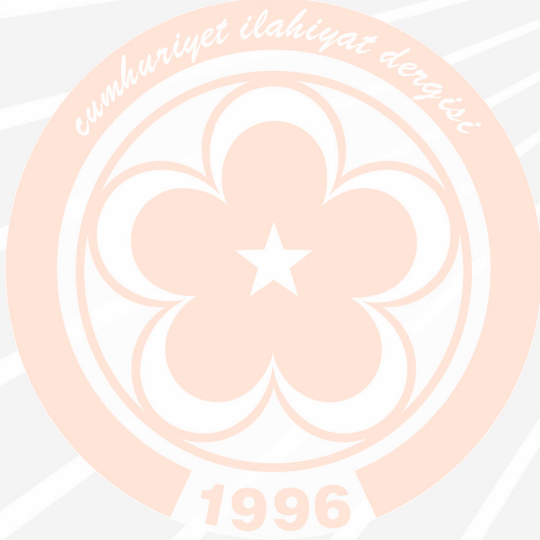

ISSN : 2528-9861
e-ISSN : 2528-987X

cumhuriyet ilahiyat dergisi

*cumhuriyet
ilahiyat dergisi*

*Cumhuriyet İlahiyat Dergisi
Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
58140 Sivas/Türkiye
ilahiyyat.dergi@cumhuriyet.edu.tr
http://dergipark.gov.tr/cuid*

*20-2
2016*

*cumhuriyet theology
journal*

20-2 (2016)

Kur'an'da *Erzeli'l-'umur* ve Yaşlılık Üzerine Bir Değerlendirme
An Assessment on *Ardhal al-'umur* and Senescence in the Qur'ân

Sevgi Tütün*

ÖZ

İnsan dünyaya geldiği andan itibaren birçok yaşam devresinden geçmektedir. Beklikte hatta anne karnında başlayan bu devreler yaşlılık ve ömrün son dönemlerine kadar uzayan bir süreci de beraberinde getirmektedir. Kur'an'da insanın yaratılışından ve hayatının çeşitli dönemlerinden söz edilmekle birlikte yaşlanmaya da atflar yapılmaktadır. Yaşlılığa işaret eden *şeyh*, *şeyb*, *'acûz* ve *kiber* tabirlerinin yanı sıra *erzeli'l-'umur* da bu konuda Kur'an'da dikkatleri çekmektedir. Makalemiz *erzeli'l-'umur* ve yaşlılık ile ilgili lafızların Kur'an bünyesinde hangi bağlamalarda ve anlamlarda yer aldığını tespit etmeyi ve bu kavramlar arasındaki ilişkiyi

ABSTRACT

Human beings pass through a series of life stages since birth. These stages beginning at the infancy even in the mother's womb are accompanied with a period extending to the senescence and the last stages of the life. Creation of human beings and various stages of the life are mentioned in the Qur'ân. Besides, it is referred to the senescence. In addition to the expressions *sheikh*, *shayb*, *'ajûz* and *kibar* indicating to the senescence, *ardhal al-'umur* is also pointed out in the Qur'ân in this regard. This article aims to identify in which context and meaning the wording regarding *ardhal al-'umur* and senescence are used in

* Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı. Associate Professor, İzmir Katip Celebi University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Qur'anic Exegesis. İzmir/Turkey (sevgi.tutun@ikc.edu.tr).

◆ *cumhuriyet ilahiyat dergisi*'nde yayımlanan makaleler, en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur. Ayrıca intihal içermediği özel bir yazılım kullanılarak kontrol edilir.

◆ *cumhuriyet theology journal* uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. In addition, all articles are checked by means of a program in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

ortaya koymayı hedeflemektedir. Çünkü tefsirlerde çoğunlukla *erzeli'l-umur* kavramı ile yaşlılıkta bunama arasında doğrudan bir bağlantı kurulmakta ve yorumlar adeta bu iki tabirin eşanlamlı olduğu algısını oluşturmaktadır. Gerçekten *erzeli'l-umur* ve bunama birebir örtüşmekte midir? Ayrıca Kur'an'da geçen ve yaşlılığa işaret eden diğer kavramlar ile bunama arasında bir bağlantı kurulmakta mıdır? Çalışmamızda Kur'an'da geçen *erzeli'l-umur* tabirinin bu bağlamda açıklanması amaçlanmaktadır. Bununla beraber Kur'an'da yaşlılık hakkında kullanılan diğer kavramlar da bu açıdan gözden geçirilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER: Kur'an'da Yaşlılık, Yaşlı, *Erzeli'l-umur*, Şeyh, Şeyb, Bunama.

the Qur'ān and to reveal the relation between these terms. Since, the term *ardhal al-umur* and *senile dementia* are directly correlated in the commentaries usually and the interpretations build the perception that these two expressions are almost synonyms. Are *ardhal al-umur* and dementia closely associated with each other? Are the other terms in the Qur'ān indicating to the senescence correlated with the dementia? Our study aims to explain the expression *ardhal al-umur* in the Qur'ān in this regard. Furthermore, the other terms regarding the senescence expressed in the Qur'ān are reviewed in this respect.

KEYWORDS: Senescence in the Qur'ān, Old, *Ardhal al-umur*, Sheikh, Shayb, Dementia.

SUMMARY

The Qur'ān tells the creation of human beings and refers to the various stages of their lives as well. The explanations beginning with the creation state the prenatal period, infancy and childhood, adolescence and adulthood of human beings. The Qur'ān refers to the senescence as well, the last stage of the life. In this regard, *ardhal al-umur*, *sheikh*, *shayb*, *'ajūz* and *kibar* are the terms in the Qur'ān associated with the senescence. Especially nowadays, the senescence is a considerable focus of the science, besides being mentioned in the Qur'ān. This article discusses the subject scientifically as well. The senescence is defined with various aspects since it expresses a period having physical, psychological and social dimensions. Furthermore, certain classifications regarding the senescence are made and physiological changes associated with the chronological age are more emphasized. It has been indicated that the senescence is divided into two: biological and chronological aging. According to this chronological aging is the same for everyone while biological aging varies from individual to individual. The senescence is acknowledged as the last development stage of the human life in terms of social sciences and considered as an on-going

universal process between birth and death. Therefore, the senescence is interpreted relatively while the aging is interpreted universally. So, everyone gets old; however, the senescence means a life period varying from individual to individual. The senescence affects the individual both health-wise and psychologically, sociologically and economically. In other words; the senescence, a tough period, is a phenomenon which deeply affects the human beings and all their characteristics making them exist.

The senescence is addressed in the Qur'an with various expressions. *Ardhal al-'umur*, foremost among these, is mentioned twice in the Qur'an (al-Nakhl 16/70, al-Hac 22/5). The exegetes generally consider *ardhal al-'umur* as the physiological exhaustion of an individual due to aging and as the period when dementia is experienced. The characteristics of the stage called as *ardhal al-'umur* in the Qur'an are explained with the following statement: *turning into a person who does not know anything from the person who used to know many things*. Just because of this sentence, *ardhal al-'umur* is construed with dementia. Are *arzali'l-'umur* and dementia directly inter-related? This article also reviews the other terms stated in the Qur'an regarding the senescence from this aspect.

Sheikh, another expression stated in the Qur'an regarding the senescence, is mentioned four times (Hud 11/72, Yusuf 12/78, al-Qasas 28/23, al-Mu'min 40/67) and it is described with the word *kabir* in two of them. The lexical meaning of *sheikh* is an old person in terms of age and appearance. Moreover, *sheikh* is used as an adjective to describe the individuals who have wisdom in customs. So, the word *sheikh* both means an individual who is well on in life and is the expression of supremacy in terms of knowledge and experience.

Shayb, another expression stated in the Qur'an regarding the senescence, is mentioned three times (Maryam 19/4, al-Rum 30/54, al-Muzzamil 73/17) and means hair greying and describes a physiological change in the senescence.

'Ajuz stated in the Qur'an for the senescence is mentioned in four different chapters (Hud 11/72, al-Shu'ara' 26/171, al-Saffat 37/135, al-Dhariyat 51/29) and expresses incapacity of performing many actions. *'Ajuz* is another expression in the Qur'an meaning elderliness. The senescence is implied with this expression too; however, the dementia is not mentioned.

Kibar, the last wording associated with the senescence, is mentioned in six verses (al-Baqara 2/266; Āl-i-‘Imrān 3/40, Ibrāhim 14/39, al-Hicr 15/54, al-Isrā 17/23, Maryam 19/8). The word *kibar* means the senescence and physical power loss; nevertheless, is not interpreted as dementia.

To our knowledge, the explanations regarding the senescence and dementia in most of the commentaries cannot be corresponded in the Qur’ān as if they are synonyms. This perception can be generated due to the statements pointing out the dementia in the lexical meaning of *ardhal al-‘umur*. It is understood in the light of the data acquired by today’s science that the dementia is not a natural result of the senescence but rather one of its risks, which is already proved by the fact that the science discusses the dementia separately from normal aging process. Therefore, there is not a general picture of dementia including all elders. Thus, it is possible to define *ardhal al-‘umur* as a later part of life which includes some elders and affects them physiologically, psychologically, sociologically, etc., in addition, they lose their mental faculties in that period.

Each expression regarding the senescence in the Qur’ān reveals the picture of the senescence pursuant to the integrity of the Qur’ān.

The senescence in the Qur’ān is an ineluctable reality. The fact that this period is clearly expressed in the verses aims that this reality can be perceived by human beings and they can be prepared for this period. Some problems that elders experience are also mentioned in the Qur’ān. When the other terms in the Qur’ān associated with the senescence apart from *ardhal al-‘umur* are reviewed, it is seen that the aforementioned problems that may be observed at later ages are hair greying, bone diseases, incapability and weakness in doing some actions.

Today, there are various disciplines concerning the elders and the information obtained from these disciplines shows that these problems are a lot more than the ones mentioned in the Qur’ān. However, it is not expected that the Qur’ān discusses the facts as a science book since it is a holy book.

When *ardhal al-‘umur* is evaluated in the light of scientific data, it appears as a sickness period when some elders experience mental problems such as dementia/blackout. On the one hand, there will be elders who experience these problems; on the other hand, there will be some who do

not. All expressions regarding the senescence in the Qur'ān do not lead to the fact that the aging leads to the dementia directly.

Ardhal al-'umur within the integrity of the Qur'ān expresses that senile dementia affects some individuals while it has not any impact on the others. Therefore, *ardhal al-'umur* is one of the life stages affecting not every elder but some of them. The fact that different terms are stated in the Qur'ān regarding the elders points out various aspects of the aging process creating different effects. The second important reason why the aging is mentioned in the Qur'ān is to emphasize the value of the elders and the respect that should be showed to them. Besides, it is also underlined in the Qur'ān that the elders are so precious that they cannot be left alone socially and psychologically. Furthermore, the elders are the individuals worthy of love and being valued. Thus, it is suggested in the Qur'ān to love, respect and honour the elders and to live with them regardless of whether they will experience *ardhal al-'umur* or not. Therefore, the human beings are reminded to look after the elders, esteem them materially and morally, as they deserve, and to act considering the characteristics of this period.

GİRİŞ

Kur'an-insan arasında var olan en temel ilişki onun insan için indirildiği gerçeğidir. Bunun en somut göstergesi insanın dünya hayatındaki varoluş nedeninin, konumunun, ölüme kadar olan zamanını nasıl yaşayacağına dair açıklamalar ile ölüm sonrası hayat ve bu hayatın aşamalarının Kur'an'da bildirilen temel esaslardan olmasıdır. Bundan dolayı Kur'an hitap ettiği insanın yaratılışına dair anlatımlarda bulunduğu gibi onun yaşamının farklı kısımlarını içeren dönemlere de yer vermektedir. Kur'an'da aktarılan bu süreçlere bakıldığında yaratılış ile başlayan açıklamalar insanın doğum öncesini, bebeklik ve çocukluğunu, gençliğini, yetişkinliğini ve en güç dönem olmasına işareten yaşlılığını gündeme getirmektedir. Tüm bu dönemlerin insan hayatındaki karşılıkları ayrı bir öneme haizdir. Kur'an'da bu bağlamda değinilen yaşlılık ise insan tarafından en arzu edilmeyen dönem olarak kabul edilmektedir. Bunda yaşlılığın birtakım kabiliyetleri veya yeterlilikleri kaybettirdiği düşüncesi etkili olmakta ve yaşlı olarak adlandırılan kişilerin şikâyetleri yaşlılığın bir dezavantaj olduğunu hissettirmektedir. Açıkçası insan nazarında böyle olumsuzlukları çağırıştı-

ran ve istenilmeyen bu dönem hakkında Kur'an'da ne denildiği önem kazanmaktadır. Konunun anlaşılması sadedinde erzeli'l-'umur, şeyh, şeyb, 'acûz ve kiber Kur'an'da kullanılan yaşlılık bağlantılı tabirlerdir. Bu tabirlerden biri olan erzeli'l-'umur, aşağıda geçeceği gibi tefsirlerde bunama olarak yorumlanmaktadır. Bu tabirin nasıl anlaşılması gerektiği ve ilgili diğer kelimelerin konunun açıklanmasındaki yeri bu makalede incelenecektir. Çalışmamızı diğerlerinden ayıran husus Kur'an'da geçen yaşlılıkla ilgili tabirlerin erzeli'l-'umur ve bunama anlamı ile bağlantısını karşılaştırmaktır.

Yaşlılık Kur'an'da bahsedilmesinin yanı sıra özellikle günümüzde bilimsel anlamda üzerinde oldukça durulan bir konudur. Makalemizde Kur'an'da yaşlılık ele alınırken konu bilimsel olarak da ele alınacaktır. Bu nedenle biz öncelikle yaşlılığı ilmi veriler ışığında gözden geçirerek bilimin neler söylediğini tespit etmeye çalışacağız. Ardından da Kur'an'da yaşlılık hakkında verilen bilgileri değerlendirmeye tabi tutacağız.

1. BİLİMSEL AÇIDAN YAŞLILIK OLGUSU

Çeşitli bilim dallarına konu olan yaşlılık, çağımızda geriatri ve gerontoloji gibi iki ayrı disiplin tarafından incelenmekte¹ olup çeşitli açılardan ele alınarak tanımlanmaktadır. Yaşlılık, büyüme ve gelişme tamamlandıktan sonra doku ve organların yıpranması² şeklinde tarif edilmekle birlikte fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutları olan bir dönemi³ ifade ettiği de bilinmektedir. Fizyolojik açıdan yaşlılık zamansal olarak yaşla beraber ortaya çıkan değişimleri, ruhsal açıdan ise algı, öğrenme ve kişisel özellikler doğrultusunda meydana gelen değişimleri anlatmaktadır. Sosyolojik olarak yaşlılık toplum içinde yaşlıların davranışlarını ve onlara verilen değeri

¹ Yaşlılık ve hastalıklarını konu edinen Geriatri, altmış beş yaş ve üstündeki kişilerin sağlık sorunları, hastalıkları, yaşam kaliteleri, koruyucu hekimlik ve toplum yaşlanmasını ele alan bilim dalıdır. Yaşlanma olayını konu edinen Gerontoloji ise yaşlanma fizyolojisi olarak da bilinmekte olup yaşlılığın birey üzerindeki biyolojik, ekonomik, toplumsal, ruhsal tesirlerini incelemektedir. Güler Çağatay, "Yaşlılıkta Tanımlar ve Yaşlılık Üstüne Söylenenler", *Turkish Journal of Geriatrics, Geriatri* 1, sy. 2 (1998): 105; Halil Meltem, Cankurtaran Mustafa, "Geriatik Hastaya Yaklaşım", *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 28 (2008): 262; Nüket Örnek Büken, Erhan Büken, "Yaşlanma Olgusu Ve Tıp Etiği", *Turkish Journal of Geriatrics, Geriatri* 6, sy. 2 (2003): 77.

² Tanju Beğler, "Yaşlanma ve Yaşlılık", *Geriatik Hasta ve Sorunları Sempozyumu*, 9.

³ Tanju Beğler, Hakan Yavuzer, "Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi", *Klinik Gelişim* 25, sy. 3 (2012): 1.

ortaya koymaktadır.⁴ Ayrıca yaşlılık ile ilgili birtakım sınıflandırmalar yapılmakta ve bu konuda daha çok kronolojik yaşa bağlı fizyolojik değişimler vurgulanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü, kırk beş elli dokuz arasında orta yaşlı, altmış yetmiş dört arasında yaşlılık, yetmiş beş seksen dokuz arasında ileri yaşlılık, doksan ve üstünü ihtiyarlık olarak değerlendirmektedir.⁵ Çok farklı yönleri ve görüntüleri olan bir yaşam süreci olması dolayısıyla yukarıdaki yaşlılık kategorileri çeşitlendirilmektedir. Buradan hareketle yaşlılık yedi değişik açıdan sınıflandırılmıştır. Bunları kısaca şöyle vurgulamak mümkündür; Takvim yaşı, Biyolojik, Sosyal, Ekonomik, Fizyolojik, Psikolojik ve Toplumsal yaş.⁶

Diğer taftan yaşlanmanın biyolojik ve kronolojik olmak üzere ikiye ayrıldığı da belirtilmiştir. Buna göre kronolojik yaş herkes için aynı olmakla beraber biyolojik yaş kişiden kişiye değişim göstermektedir.⁷ Bu yüzden kronolojik ve biyolojik yaş daima birbirine uyumlu olarak gitmemekte, 60 yaşında olan birinin vücut fonksiyonları 80 yaşında birininki ile aynı olabileceği gibi tersi de mümkün olabilmektedir.⁸ Ayrıca yaşlılık hakkında sözü edilen sınırların biyolojik değil kronolojik olduğu kabul edilmektedir. En önemli faktör olan genetik yapının yanında yaşlanmayı etkileyen çeşitli çevresel faktörler de söz konusudur.⁹ Öyle görünüyor ki geçen zaman yıllar anlamında herkese aynı yansıdığı halde kişi üzerindeki etkileri farklı olabilmektedir. O takdirde yaşlılık kaç yaşa tekabül eder? sorununun cevabı da kişiye göre farklı olabilecek demektir. Sosyal bilimler açısından yaşlılık insan hayatının son gelişim basamağı kabul edilmekte, yaşlanma ise doğum ile ölüm arasında devam etmekte olan evrensel bir süreç olarak görülmektedir. Bu nedenle yaşlılık göreceli fakat yaşlanma evrensel olarak değerlendirilmektedir.¹⁰ Böylece herkesin yaşlanması söz konusu

⁴ Beğler ve Yavuzer, "Yaşlılık Epidemiyolojisi", 1.

⁵ M. Şevki Sözen, İmdat Elmas, "Yaşlılık ve Adli Tıbbi Sorunlar", *Klinik Gelişim, Geriatrik Hasta ve Sorunları* 17, özel sy. 2 (2004): 9.

⁶ Yıldız Tümerdem, "Gerçek Yaş (Real Age)", *Turkish Journal of Geriatrics*, 9, sy. 3 (2006): 195-196.

⁷ Canan Yertutan, "Yaşlılıkta Ortaya Çıkan Fiziksel Değişiklikler", *Aile ve Toplum* 1, sy. 2 (1991): 1-2.

⁸ Tanju Beğler, "Yaşlılık", 10.

⁹ Çetin İşleğen, "Yaşlılarda Fizik Aktivite Ve Hastalıklara Etkisi II", *Ege Tıp Dergisi/Ege Journal of Medicine* 54, ek sy. (2015): 29.

¹⁰ Özcan Güngör, "Yaşlılık ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı* (Ankara: 2012), 254.

olmakla birlikte yaşlılık kişiye göre değişen bir hayat dönemini dile getirmektedir.

Tıbbın ileri sürdüğü ve dikkat çektiği önemli bir husus da yaşlılığın bir hastalık olmamasıdır. Ayrıca organ sistemlerindeki fizyolojik değişiklikler sonucu meydana gelen yaşlanma ile hastalıklara bağlı olarak gelişen durumlar birbirinden ayrılmalıdır.¹¹ Çünkü yaşlanma ve hastalık birbirinden farklı şeylerdir. Böylece bilimsel verilere göre yaşlanma insan hayatındaki bütün alanları etkileyen bir süreç olmaktadır.

Ortaya konulan bilgiler yaşlılığın öncelikle sağlık açısından birey üzerinde bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Kanaatimizce yaşlı bireyin hayatının diğer alanları ile olumlu veya olumsuz ilgisini belirleyen en önemli konu budur. Bilimin ortaya koyduğu gerçeklerden biri de yaşlılık ile beraber doku ve organlarda da yaşlanmanın olması ve buna bağlı olarak karaciğer, kalp, damar, beyin gibi uzuvlarda olumsuz anlamda değişimler meydana gelmesidir. Aynı zamanda dolaşım, sindirim, kas-iskelet sistemlerinde zayıflamaların görülmesi, beyin hücrelerinde gerilemelerin oluşumu, hafızada zayıflama, saçlarda ortaya çıkan beyazlaşma, kemiklerde meydana gelen osteoporoz ve şekil değişiklikleri de yaşlılık ile ilişkili kayıplardır.¹² Yaşlılık sağlığı etkilediği gibi, psikolojik, sosyolojik ve ekonomik düzeyde de bireyi etkilemektedir. Başka bir ifadeyle zor bir süreç olan yaşlılık insanı var kılan bütün özelliklerini derinden etkileyen bir olgudur. Çünkü yaşlılık kişinin biyolojik gelişimini tamamlamasından sonra ortaya çıkan bir iniş dönemi ile başlayıp ömrün sonuna kadar devam eden süreci anlatmaktadır.¹³ Buradan hareketle Kur'an'da yer alan yaşlılık ile ilgili tabirlere bakmak konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu tabirlerin başında da *erzeli'l-umur* gelmektedir.

2. KUR'AN'DA ERZELİ'L-UMUR

Erzeli'l-umur tabiri Kur'an'da iki yerde geçmektedir. Bunlardan ilki "Allah, sizi yarattı, sonra da sizi öldürecektir. İçinizden kiminiz *erzeli'l-*

¹¹ Meltem Halil, Mustafa Cankurtaran, "Geriatrik Hastaya Yaklaşım", *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 28 (2008): 263.

¹² Yertutan, "Fiziksel Değişiklikler", 64; Fatma Öz, "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirme", *Kriz Dergisi* 10, sy. 2, 18.

¹³ Mehmet Akif Kılavuz, "Yaşlanma Sürecinin Dinî Gelişime Etkileri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, sy. 2 (2005): 98.

'umur'a kadar yaşatılır ki bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin" (en-Nahl 16/70) anlamındaki âyettir. Diğeri ise "Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz hiç kuşkusuz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan sonra bir alakadan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir mudgadan yarattık ki size apaçık anlatalım. Ve dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdriyoruz.) İçinizden ölenler olur ve içinizden bir kısmı da erzeli'l-umur'a ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin"(el-Hac 22/5) mealindeki insanın hem doğmadan önceki hem de doğumdan ölüme kadar olan hayat dönemine dair açıklamaların yer aldığı ve erzeli'l-umur'a ulaşan kişilerin söz edildiği âyettir. Âyetlerin ilkinde Allah'ın insanı yaratıp öldürdüğünden bahsedildikten sonra bazı kimselerin erzeli'l-umur'a kadar yaşatılacağı anlatılmaktadır. Burada yaşam süresi anne karnında geçen kısmı, çocukluk, yetişkinlik ve yaşlılık gibi dönemlere ayrılmamakta sadece erzeli'l-umur'a ulaşacak bazı kişilerden söz edilmektedir. İkinci âyette ise bundan farklı olarak yaşamın doğumdan önceki hali, anne karnında geçen kısmı, çocukluk ve yetişkinlik dönemlerine ayrıldığı görülmektedir. Söz konusu âyette hayat süreçlerine dair bir sıralama sunulduğundan erzeli'l-umur, ömrün son dönemleri olarak algılanabilir. Ancak bu takdirde erzeli'l-umur yaşlanan herkesi mi kapsamaktadır? ve erzeli'l-umur tam olarak neyi ifade etmektedir? soruları akla gelecektir.

Tefsirlerde erzeli'l-umur kavramına genel olarak daha aşağı, düşkün ve daha noksan olma anlamı verilirken iyice ihtiyarlamak, elden ayaktan düşmek ve aklın gitmesi manası da verilmiştir.¹⁴ Buna ilaveten bazı tefsirlerde ihtiyarlığın hangi yaşlarda olacağına dair rakamlar verildiği dikkati çekmektedir. Bazılarına göre erzeli'l-umur olarak adlandırılan ihtiyarlık yaşı yetmiş iken bazılarınca yetmiş beş olmaktadır.¹⁵ Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr (ö. 774/1373) erzeli'l-umur ile yaşlılığın, bunamanın ve kuvvette zayıflamanın, hafıza kötüleşmesinin, anlama ve bilgide azalmanın kastedildiği görüşünde olup bu yaşın yetmiş beş olduğu hakkındaki bir rivayete yer

¹⁴ Ebü İshak İbrahim b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an ve i'râbüh* (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1988), 3: 211, 413; Vehbe Zuhaylî, *Tefsîru'l-vasîf* (Dimeşk: Dâru'l-fikr, 2001), 2: 1280, 1627.

¹⁵ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vil-i âyi'l-Kur'an* (Kahire: 2001), 4: 291-292, 16:465; Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye), 8, 200.

vermektedir. Hatta her iki âyetin devamında yer alan *bilirken bilmez olur* cümlesinin de buna işaret ettiğini söylemektedir.¹⁶ Müfessir Fahreddin er-Râzî (ö.606/1210) de *erzeli'l-'umur* ifadesinin ömrün en sefil ve en düşkün olanı anlamına geldiğini, bununla ihtiyarlık ve bunamanın kastedildiğini, Arapçada bir şeyin değersizliğini ifade için de *r-z-l* kökünün kullanılmasını örnek göstermektedir.¹⁷ Ayrıca bu tabir ile akıl ve kuvvette noksanlık bakımından çocukluk çağına benzeyen bunama dönemi kastedilmiş olup ömrün en kötü hali olarak nitelendirildiği belirtilmektedir.¹⁸ Benzer değerlendirmelere göre de yaşlılık ve bunama durumu olarak kendini gösteren *erzeli'l-'umur*¹⁹ ömrün en aşağı ve en hakir hali olup yine bu yaşın yetmiş beş ya da doksan olduğu yönünde rivayetler aktarılmaktadır.²⁰ Sözü edilen yaş doksan beşe kadar çıkarılanlar da vardır.²¹ Çağdaş müfessirlerden Muhammed Esed'e (1900-1992) göre bu tabir kişinin organik gelişimini ifade etmekte, bu gelişimin ömrün sonlarına doğru gerilediğini hatta insanın yeni doğan bir çocuk kadar düşkün olduğu, yaşlandığı ve birçok konudaki yetkinliğini kaybettiği dönemi anlatmaktadır.²² Kur'an'da *erzeli'l-'umur*, bireyin birçok açıdan gücünün zayıfladığı bir süreç olarak kullanılmakta olup rezil tabirinin kullanılması ise kişide meydana gelen bozulmaların artık düzelmeyeceği ve geri dönüşsüz dönemin başladığını ifade etmektedir.²³ Hz. Peygamber de yaşlılıkla ilgili bir ifadesinde; "Ey Allah'ın kulları, tedavi olun, zira Allah, her hastalık için muhakkak bir çare yaratmıştır. Ancak bir dert hariç, o da yaşlılıktır"²⁴ buyurmaktadır. Tıpkı

¹⁶ Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm* (Kahire: 2000), 8: 329-330; 10: 15.

¹⁷ Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* (Beirut: Dâru'l-fikr,1981), 20: 79; 23: 10.

¹⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 4:292; 16:465; Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl* (Riyad: 1998), 3: 353; Muhammed b. Ebussuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'ani'l-Kerîm*, thk. Abdülkadir Ahmed Ata (Riyad: Mektebetü's-sa'âde), 3: 380.

¹⁹ Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beirut: 2001), 3: 680; Ebussuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 3: 380.

²⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 3: 353; 4: 178.

²¹ Ebussuûd, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 4: 9.

²² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı* (İstanbul: İşaret Yay., 1999), 543.

²³ Saffet Sancaklı, "Hadislerde Yaşlılık Olgusunun Değerlendirilişi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, sy.1 (Haziran 2006): 54.

²⁴ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, thk. Muhammed Abdülaziz el-Halidî, *es-Sünen* (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 'Tib', 1-2; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (Riyad: Beytü'l-Efkari'd-Devliyye.), 'Tib', 1.

Kur'an'da işaret edildiği gibi bu hadisde de yaşlanmanın geri dönüşümü olmayan kaçınılmaz bir gerçek olduğunu vurgulamaktadır. Bütün bunlar *erzeli'l-umurun* insan ömründe geriye gidişin, güçten düşüşün ve ihtiyarlanmanın dile getirildiği bir tablo ortaya koyduğunu göstermektedir.²⁵ Tabi ki bu gerileme akıl ve hafıza açısından da söz konusudur ki yine tefsirlerde hâfif veya haram ile ifade edilen şey bunamadır. Hz. Peygamber; "Allahım, acizlikten, tembellikten, korkaklıktan ve ihtiyarlıktan Sana sığınırım".²⁶ duasında haram kelimesini kullanarak adeta *erzeli'l-umurun* getirdiği olumsuz duruma dikkat çekmektedir.

Müfessirler genellikle *erzeli'l-umuru* yaşlılıktan dolayı kişinin fizyolojik olarak yıpranmasının yanı sıra aklını kullanamayacak dereceye gelmesi olarak düşünmüşlerdir. *Erzeli'l-umura* dair yorumların hemen hemen aynı şekilde yapıldığı ortadadır. Tefsirler iki âyetin de Allah'ın kudretini ortaya koyduğunu ve yeniden dirilişe delil olduklarını zikretmektedirler. Bunlar Allah'ın kudretini göstermesi ve yeniden dirilişe delil olması açısından isabetli görüşlerdir. Müfessirler yukarıda nakledilen yorumlarını aktarırlarken *erzeli'l-umurun* inkârcıları mı? Müslümanları mı? yoksa her iki kesimi de içine aldığı da tartışmışlardır.²⁷ Meselenin bu noktasında *Kur'an'da erzeli'l-umur ile kastedilen nedir?* ve *Kur'an'da bu tabir ile tam olarak ne anlatılmaktadır?* gibi sorular zihinleri meşgul etmektedir. Bu soruların cevapları elbette Kur'an merkezli olarak verilebilecektir. Kur'an'da *erzeli'l-umur* olarak adlandırılan dönemin özelliği *bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelmek* ifadesiyle açıklanmaktadır. Zaten *erzeli'l-umura* bunama anlamının verilmesinin temelinde bu cümle yatmaktadır. Kavramların anlaşılması noktasında lügatlerdeki açıklamalar elbette önemlidir. Bu bağlamda *r-z-l* kökünden gelen *er-razlü*, *er-razilü* ve *el-erzelü* kelimeleri sözlükte bir şeyin daha kötü, fena, daha aşağı, görünüş ve hal olarak daha kötü olma²⁸

²⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (Ankara: Akçağ Yay., 2015), 6:90.

²⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buhârî, *eş-Şahîh*, (Beyrut: Dâru'l-kütüb), "Deavât", 38; Ebü'l-Huseyn b. Haccâc Müslim, *eş-Şahîh* (Riyad:1998), "Zikir", 73.

²⁷ Râzî bu konudaki iki görüşe yer verdikten sonra konunun müminleri de kapsadığını söylemektedir. Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 23: 10.

²⁸ Muhammed b. Yakûb el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muḥîṭ* (Beyrut:1996), 3: 372.

durumunu ifade ettiği gibi erzeli'l-'umur da aklını kullanamayacak derecede bunama ve ihtiyarlık hali²⁹ anlamına gelmektedir. Aynı kökten olan *er-razlî*, elbisenin kirli ve bakımsızlık durumunu dile getirdiği gibi faziletin zıddı olarak *rezîlet*³⁰ tabiri kullanılmaktadır. Bu kökün taşıdığı anlamlar arasında görünüşte kötü ve istenmeyen bir durumun varlığı söz konusudur. Bu âyetlerde bireyin yaşlılık dolayısıyla karşı karşıya kaldığı acizlik ve sıkıntılar dile getirildiği de haklı olarak belirtilmiştir.³¹

Kavramın yaşlılık ve bunama hali için kullanılması aslına bakılırsa taşıdığı diğer manalar ile örtüşmektedir. Zira yaşlı bir insanın görünüşü olarak yani bedenen daha düşkün bir durumda olduğu ortadadır. Ayrıca yaşlı insanların bakıma ihtiyaç duyabilecekleri de ihtimal dâhilindedir. Kelime anlamları içinde yer alan bunama da yaşlılarda olabilecek bir özelliği çağrıştırmaktadır. Ancak az önce üzerinde durduğumuz bu halin bütün yaşlıları içine alıp almadığı konusuna açıklık getirmek Kur'an'ı doğru anlama ve algılama açısından önemlidir. Bir başka deyişle erzeli'l-'umur ve yaşlılıkta mutlak bir bunama yüzde yüz örtüşmekte midir? Her yaşlı erzeli'l-'umura ulaşacak mıdır? veya her yaşlı bunama sıkıntısıyla karşılaşacak mıdır? Kanaatimizce erzeli'l-'umurun yaşlılıkta bunama ile ne tür bir bağı olduğunu ortaya koymak için Kur'an'da yaşlılık hakkında kullanılan diğer kavramları da gözden geçirmek gerekir.

3. KUR'AN'DA YAŞLILIĞA ATIFTA BULUNULAN DİĞER TABİRLER

3.1. Şeyh

Kur'an'da geçen şeyh kelimesi sözlükte kendisinde yaşlılığın belli olduğu, yaşlılığın açıkça görüldüğü³², yaşı ilerlemiş³³ kimse anlamına gelmektedir. Ayrıca aynı kaynaklarda şeyh olarak nitelenen kimselerin yaşı

²⁹ Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beirut: Dâru şâdir), 11: 281; Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer Zemahşerî, *Esâsul belâğa* (Beirut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1998), 3: 349.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 11: 280-281.

³¹ Sancaklı, "Hadislerde Yaşlılık Olgusunun Değerlendirilişi", 54.

³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3: 31; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 1: 261.

³³ Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid (Beirut: Dâru'l-ma'rife), 270; Muhammed Murtazâ el-Hüseynî ez-Zebidî, *Tâcul-arûs min Cevâhiri'l Kâmûs* (Kuveyt: et-Türâşü-'Arabî, 2001), 2: 286.

da elliden veya elli birden ömrün sonuna kadar yahut elliden seksene kadar şeklinde rakamsal olarak verilmektedir. Şeyh tabiri beyaz saç manasına geldiği gibi parlayan yıldızlara da eşyaḥu'n-nücûm denmektedir.³⁴ Buradan hareketle şeyh görünüş ve yaş itibariyle yaşlı olan kimse anlamına gelmektedir. Bununla beraber örfte ilmi çok olan kişiler hakkında da şeyh sıfatı kullanılmaktadır. Çünkü şeyhlik vasfı tecrübe ve bilginin çokluğunu gerektiren bir özelliktir.³⁵ Şeyh bu takdirde hem yaşın ilerlemesi hem de tecrübe ve bilgi çokluğunun anlatıldığı bir anlama sahiptir. Böylece şeyh yaşı ilerlemiş olmakla beraber bilgi ve tecrübe bakımından bir üstünlüğün ifadesidir.

Şeyh, Kur'an'da üçü tekil/şeyh biri çoğul/şüyûḥ olmak üzere dört yerde geçmekte ve bunlardan ikisinde kebîr kelimesi ile nitelendirilmektedir. Bu âyetlerden ilki Hz. İbrahim'e bir oğlunun olacağına müjdelenmesi üzerine eşinin verdiği cevapta gündeme gelmektedir. Rivayetlere göre oğul müjdesini aldığı Hz. İbrahim yüz yahut yüz yirmi, eşi ise doksan sekiz yaşında idi.³⁶ Meleklerin verdiği bir oğulları olacağı haberine karşı Hz. İbrahim'in eşi kendisinin yaşlı bir kadın, kocasının ise yaşlı bir adam olması sebebi ile bunu imkânsız gördüğünü dile getirmektedir (Hûd 11/72). Şeyh kavramı ayrıca Hz. Yusuf'un Mısır veziri olarak Bünyamin'i alıkoymak istemesi üzerine kardeşlerinin; "Onlar, Yusuf'a: "Ey güçlü vezir! Bunun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine bizden birini alıkoym..." (Yusuf 12/78) cümlesinde de yer almaktadır. Burada şeyh yine kebîr sıfatı ile pekiştirilmekte ve karşı taraftan acıma/merhamet talep etmek için söylenmektedir. Şeyh tabirinin seçilmesi ise yaşının ilerlemesinin yanı sıra kadri büyük³⁷ yani saygın ve değerli bir kişi olduğunu bildirmesi nedeniyledir. Burada geçen şeyh lafzının kebir ile kullanılması yaşça ilerlemeyi ifade etmekle beraber bilgiyi ve bilgeliği de çağrıştırmaktadır. Bir başka deyişle âyetteki anlatım bir taraftan yaşlıların fizîken ve bedenen zayıflığını ortaya koysa da akıl bakımından bir zayıflık ya da bunamaya işaret

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3: 32; Fîrûzâbâdî, *Kâmûs*, 1: 261

³⁵ İsfehânî, *Müfredât*, 270

³⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 12: 483-484; Mâverdî, *en-Nüket*, 2: 486; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3: 217; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 2: 494.

³⁷ Mâverdî, *en-Nüket*, 3: 66; Zemahşerî, *Keşşâf*, 3: 311; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3: 172; Ebü'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed en-Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve ḥakâiku't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-kelimi't-ṭayyib, 1998), 2: 466.

etmemektedir. Aksine Kur'an'da şeyh lafzının bu şekilde kullanılması yaşlılığın bir birey olarak itibarını, değerini, tecrübe ve hayat birikimini göstermesi açısından önemlidir.

Hz. Musa'nın hayat hikâyesi çerçevesinde Medyen'e gidişi ve orada koyunlarını sulamak için çobanın gitmesini kenarda bekleyen iki kız ile karşılaşmasının aktarıldığı bölümde de şeyh kelimesi yukarıdakine benzer bir çerçevede dile getirilmektedir. Burada kızların koyunlarını bekletmelerinin nedenini sorması üzerine onlar; "Çobanlar sulayıp ayrılıncaya dek biz (koyunlarımızı) sulayamayız. Babamız da çok yaşlı bir adamdır." (el-Kasas 28/23) diye cevap vermişlerdir. Kur'an'da bir açıklama olmamakla birlikte bazı rivayetlere göre âyette bahsedilen kızlar Hz. Şuayb'ın kızlarıdır.³⁸ Burada da şeyh yine kebir kelimesi ile güçlendirilmekte ve kızların babalarının ileri yaşta olması sebebiyle koyun sulamaya gücünün olmadığı³⁹ açıklanmaktadır. Hz. Peygamberin; "Yaşlı kimsenin kalbi iki şeyde hep genç kalır: Dünya sevgisi ile çok yaşama arzusu"⁴⁰ anlamındaki hadisinde de yaşlılığı ifade etmek üzere kebir kelimesi kullanılmaktadır. Burada da bu tabir yaşın ilerlemiş olduğunu belirtmektedir.

Dolayısıyla bu âyetteki şeyh ve kebir kelimeleri de yaşlılığın getirdiği bedensel zafiyetleri ve güçsüzlüğü dile getirmekte ancak bunamaya dair bir anlatım görülmemektedir. Zaten bu üç âyette şeyh kelimesinin kullanılmasında bir ortak nokta vardır ki o da bu tabirin peygamber olan Hz. İbrahim, Hz. Yakûb ve Hz. Şuayb için gündeme gelmesidir. Buradan hareketle peygamberler için yaşları kaç olursa olsun bunama veya akıl zafiyeti gibi aklî melekeyi ortadan kaldıran herhangi bir şey söz konusu değildir. Sonuç olarak âyetlerde geçen şeyh ifadesinde bunamayı çağrıştıran bir anlam yoktur.

Bu konudaki son âyette ise insanın topraktan yaratılışı, ayrıca ana karnında oluşum süreci ile dünyaya gelişinden ölüme kadar olan hayat basamakları sayılmaktadır. Sözü edilen bu aşamalar; " O, sizi (ilk olarak) topraktan, sonra az bir sudan, sonra alakadan yaratandır. Sonra sizi çocuk olarak çıkarır. Daha sonra olgunluk çağına ulaşmanız, ardından da ihti-

³⁸ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18: 224

³⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 18: 212; Beydâvî, *Envâru't-tenzîl*, 4: 175; Nesefî, *Medâriku't-tenzîl*, 2: 636.

⁴⁰ Buhârî, *eş-Şaḥîḥ*, "Rikâk", 5.

yarlamanız için (sizi yaşatır)... " (el-Mü'min 40/67) ifadeleri ile dile getirilmektedir. Bu âyette şeyh kelimesi ile yetişkinlikten sonraki yaşlılık çağına işaret edilmektedir. Râzî âyetin insan ömrünü üç mertebeye ayırdığını belirtmekte ve bu mertebeleri; çocukluk, bulûğ çağı ve yaşlılık şeklinde sıralamaktadır. Ona göre burada ömrün son aşaması olan yaşlılıkta zayıflık ve noksanlık belirtilerinin ortaya çıkıp geriye dönüşün başladığı vurgulanmaktadır.⁴¹ Âyette Allah'ın vahdaniyetine dair dört delil sunulduğunu belirten Vehbe ez-Zuhaylî (ö. 1436/2015) ise Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığını, daha sonra insanların sperm ve embriyo aşamasından geçerek çocukluk, ardından akıl ve kuvvet açısından en güçlü çağ olan yetişkinlik dönemine geldiklerini bundan sonra da yaşlılık ve bunama merhalesine dönüş yaptıklarını söylemektedir.⁴² Ancak erzeli'l-'umur ile bağlantılı olarak düşünüldüğünde şeyh kelimesi burada da Zuhaylî'nin ileri sürdüğü bunama manasını düşündürecek bir izlenim vermemektedir. Tam tersine bunama bir yana şeyhin kebir sıfatı ile desteklenmesi bilgelik boyutunun yaşla bağlantısını ortaya koymaktadır. Bir bakıma yaş ilerledikçe bilgi ve tecrübenin de artacağı gösterilmektedir. Bu yüzden yaşlılık insan hayatında bilgi ve deneyim bakımından en üst noktaya ulaşılan zaman dilimi olarak kabul edilmektedir.⁴³ Aslında yaşı ilerlemiş kimseler de kendilerini genellikle edindikleri tecrübeler yoluyla ifade etmekte oldukları için deneyimlerine hem kendileri kıymet vermekte hem de başkalarının bu yönlerine saygı göstermesini beklemektedirler.⁴⁴ Öyle anlaşılıyor ki Kur'an'da yaşlılık sadece birtakım kayıpların yaşandığı bir dönem olmakla sınırlı bir süreç değildir. Konunun fiziksel boyutu dışında yaşlı bireyin konumunu yücelten manevi bir değer yönü vardır. Yaşlılık kişinin değişmeyen ve duran bir devresi olmadığı gibi bütün zorluklara rağmen ayakta kalmanın gücünü de göstermektedir.⁴⁵ Kanaatimizce Kur'an'da şeyh tabiri ile yaşlı

⁴¹ Râzî, *Mefâtilhü'l-ğayb*, 27: 86.

⁴² Zuhaylî, *Tefsîru'l vasîf*, 3: 2284.

⁴³ Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Bireysel Ve Ruhsal Gelişim", *Ekev Akademi Dergisi* 8, sy. 19 (2004), 79.

⁴⁴ Mustafa Köylü, "Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri", *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Öğretiminin Genel Özellikleri* içinde, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi 47 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 100.

⁴⁵ Lütfü İlgar, Şengül İlgar, "Yaşlılık Dönemi ve Yaşlının Gelişim Görevleri", *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 1, sy. 7 (2007), 149.

kişinin yaşamı boyunca edindiği hayat tecrübesinin kıymeti vurgulanmaktadır. Kur'an'da yaşlılık dönemi sadece olumsuzlukların ve güçsüzlüklerin damga vurduğu bir dönem olarak da görülmemektedir. Aksine Kur'an'da yaşlılığın yaşam sürecinin son basamağı olduğu gerçekçi bir tasvirle gözler önüne serilmektedir. Ancak bu son ömür basamağının getirdiği zafiyetlere nispetle bir o kadar değer taşıdığı da bilgelik, tecrübe ve saygınlık anlamı içeren şeyh tabiri ile öne çıkartılmaktadır. "Yaşı sebebiyle bir ihtiyara saygı gösteren gence Allah, yaşlılığında ona hürmet edecek kimseler gönderir."⁴⁶ hadisinde geçen şeyh kelimesi de bu anlama işaret etmektedir. Hz. Peygamber bu sözünde hürmet ifadesini kullanmakla yaşlıların sahip olduğu saygınlık ve itibarın altını çizmekte ve yaşlılara yapılması gereken muamelenin özünü dile getirmektedir.

3.2. Şeyb

Yaşlılık için kullanılan bir başka kelime olan şeyb Kur'an'da üç yerde geçmektedir. Meryem suresinde yer alan ilk âyette; "O, şöyle demişti: Rab-bim! Şüphesiz kemiğim zayıfladı. Saçım sakalım ağardı... " (Meryem 19/4) ifadeleri ile Hz. Zekeriya'nın duasına yer verilmektedir. Hz. Zekeriya'nın niyazında geçen bazı kelimeler yaşlılıktan dolayı meydana gelen kemiklerin zayıflaması ve incilmesi⁴⁷, saçlarının beyazlaması gibi birtakım değişiklikleri ortaya koymaktadır. Bu duasının ardından ona ismi Yahya olan bir oğul müjdesi verilmektedir (Meryem 19/7). Haberi alan Hz. Zekeriya tekraren eşinin çocuk doğurmadığını, kendisinin de oldukça yaşlı olup saçlarına ak düştüğünü ifade etmektedir (Meryem 19/8). Bu âyetler bütün olarak ele alındığında Hz. Zekeriya'nın yaşlılık çağında çocuk sahibi olduğuna dair bir tablo ortaya çıkmaktadır. Burada geçen şeyb kelimesi lügatte saçın beyazlığı⁴⁸ anlamına geldiği gibi bir kişinin üzüntüden saçının beyazladığını ifade etmek için de şeyyeye fiili kullanılmaktadır.⁴⁹ Âyeti açıklama sadedinde Râzî, Hz. Zekeriya'nın biri içte ve diğeri dışta olan iki tür zayıflığını öne sürerek dua ettiğini belirterek kemiklerinin güçsüzleşmesini içindeki zayıflığa, saçlarının beyazlamasını ise dıştaki zayıflığa işaret⁵⁰

⁴⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'l-fikr, 2005), "Birr", 75.

⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15: 454.

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1: 512; Firûzâbâdî, *Şamûs*, 1: 90; İsfahânî, *Müfredât*, 270.

⁴⁹ Firûzâbâdî, *Şamûs*, 1: 90.

⁵⁰ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 21: 182-183.

olarak dile getirdiğini söylemektedir. Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî (ö. 538/1144) burada kemik organının özellikle zikredilmesini, onun vücudu ayakta tutan en kuvvetli unsur olmasına bağlamaktadır. Ona göre kemiğin tekil olarak kullanılması tüm vücudun zayıflığına delildir.⁵¹ Bu konuda Zemahşerî ile aynı görüşte olan başka müfessirler de vardır. Buna göre kemikler vücudun en sağlam kısmı olduğu halde zayıf düşerse beden diğer uzuvları da zayıf olacaktır.⁵² Zemahşerî'nin de belirttiği gibi âyette yaşlılıkta görülmesi mümkün olan ve biri bedeninde diğeri dışında gerçekleşen iki duruma dikkat çekilmektedir. Ancak burada da müfessirlerce erzeli'l-'umur ile bağlantı kurulan bunamaya dair bir açıklama ve anlatım bulunmamakta sadece yaşlılıktaki fizyolojik bir değişim anlatılmaktadır.

Şeyb kelimesinin kullanıldığı; "Sizi güçsüz olarak yaratan Allah'tır. O, güçsüzlüğün ardından güç veren, sonra gücün ardından da bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir " (er-Rûm 30/54) mealindeki âyette dirilişi inkâr eden Kureyşli müşriklere hitaben Allah'ın varlığının ve gücünün delili olarak birtakım hususlar zikredildikten sonra insanın yaratılış ve hayat aşamaları aynı sebeple gündeme gelmektedir. Âyette güçsüzlük anlamına gelen da'f/ضغف kelimesine Taberî bunama ve yaşlılık nedeniyle oluşan güçsüzlük anlamını vermekte, şeyb kelimesini de saçın beyazlaması olarak açıklamaktadır.⁵³ Zemahşerî aynı ifadeyi bunama ve yaşlılık sebebiyle meydana gelen zayıflık olarak açıklamaktadır.⁵⁴ İki müfessirin bunamaya dair yorumlarının neye dayanarak yapıldığı belirtilmediği gibi bu anlamın verilmesini gerektiren hususun ne olduğu da anlaşılamamaktadır. Ayrıca âyete baktığımızda da'f ve şeybten başka yaşlılığa işaret eden bir tabir de yoktur. Dolayısıyla kuvvet yani gençlik/yetişkinlik çağından sonra bir güçsüzlüğün dile getirilmesinin ardından gelen şeyb ifadesi yaşlılık döneminin fiziksel yönünü anlatmaktadır. Ancak söz konusu âyette yaşlılığın sonucu olan saç beyazlamasının ya da güç ve kuvvette zayıflamanın bunama ile doğrudan bir ilgisi görülmemektedir.

Şeyb'in yer aldığı son âyette; "Şayet inkâr ederseniz, çocukların saçlarını ağartacak bir günden nasıl korunursunuz?" (el-Müzzemmil 73/17)

⁵¹ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4: 5-6.

⁵² Ömer Nasûhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* (İstanbul:1985), 4: 346.

⁵³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 28: 525-526.

⁵⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4: 587.

ifadesi ile kıyamet gününün dehşeti anlatılmaktadır. Kıyamet anında meydana gelecek olayların korku ve acısından dolayı çocukların saçlarının beyazlamasından⁵⁵ bahseden âyet eşyeb'in çoğulu olan şîb kelimesi ile yaşlanmaktan kaynaklanan saç beyazlamasına değil o günün tasa ve hüznüleri arttıkça çocuklarda süratli bir şekilde⁵⁶ meydana gelecek anormal değişikliğe dikkat çekmektedir. İsmâil Hakkı Bursevî'ye (ö. 1137/1725) göre burada bir temsil veya mübalağa sanatı vardır ve çocuklar masum ve tehlikelerden korunmuş oldukları için kıyametin dehşetini görmeleri caiz olmaz. Tam tersine onlar insanlar arasında yaşlılığa en uzak kimselerdir. Dolayısıyla bu ifade o günün dehşetinin şiddetini anlatan bir kinayedir.⁵⁷ Kanaatimizce de burada geçen şeyb tabiri kıyametin korkunçluğunu ve sonuçlarının büyüklüğünü anlatan bir tasvirdir. Özellikle vildan kelimesi ile birlikte şeybin kullanılması ikisi arasındaki farkın ve zıtlığın ortaya konması açısından mübalağayı göstermektedir. Ancak âyet erzeli'l-'umur ile bağlantısı kurulan bunamanın varlığını doğrulayacak bir anlam içermektedir. Bütün bunlardan sonra şeyb kelimesinin yer aldığı âyetlerde de bunama ve yaşlılık bağlantısına dair bir anlatım olmadığını söylemek mümkündür.

3.3. 'Acûz

Kur'an'da yaşlılığı ifade etmek için kullanılan 'acûz, dört ayrı surede yer almakta olup işlerin birçoğunu yapmadaki acziyeti⁵⁸ dile getirmektedir. Kelime lügatte yaşlılıktan dolayı elden ayaktan düşmüş, iyice ihtiyarlamış kadın anlamına gelmektedir.⁵⁹ 'Acûz Kur'an'da iki yerde Hz. İbrahim'in eşi (Hûd 11/72, ez-Zâriyât 51/29) iki yerde ise Hz. Lût'un eşi (eş-Şuarâ 26/171, es-Saffât 37/135) hakkında dile getirilmektedir. Hz. İbrahim'e oğlu İshak müjdelendiğinde eşi kocasının yaşlı bir adam/şeyh, kendisinin ise yaşlı/'acûz ve çocuk dünyaya getiremeyecek bir kadın olduğunu söyleyerek bu haber karşısındaki şaşkınlığını belirtmektedir (Hûd

⁵⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 28: 388-389; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 14: 169.

⁵⁶ Zemahşerî, *Keşşâf*, 6: 246.

⁵⁷ İsmail Hakkı Bursevî, *Tefsîru rûhi'l-beyân* (Dersaadet: Osmaniye Matbaası, 1331), 10: 216-217.

⁵⁸ İsfehânî, *Müfredât*, 323.

⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 5: 372; Ebu'l-Hüseyn Ahmed İbn Fâris, *Mu'cemü mekâyisi'l-lüğa*, nşr. Abdüsselam Muhammed Harun (Dâru'l-fikr, 1979), 4: 232.

11/72, ez-Zâriyât 51/29). Şeyh lafzının anlatıldığı bölümde geçtiği üzere tefsirlerde verilen malumata göre bu olay esnasında Hz. İbrahim yüz, eşi ise doksan dokuz yaşındadır.⁶⁰ Râzî'ye göre çocuğu olacağı müjdesini alınca Hz. İbrahim'in eşinin şaşırmasının iki nedeni vardır. Bunlardan ilki onun yaşlı, ikincisi ise çocuk dünyaya getiremeyecek bir kadın olmasıdır. Zira o gençliğinde de çocuk sahibi olamamıştır.⁶¹ Ebü'l-Leys es-Semerkandî (ö. 373/983) ise onun 'acûz olarak zikredilmesini kısır oluşuna bağlamaktadır.⁶² 'Acûz, yaşın büyüklüğünü anlatan bir ifadedir.⁶³ Hz. İbrahim'in eşinden bahseden iki âyeti birlikte değerlendirdiğimizde ilkinde yalnızca yaşlı oluşunu anlatan 'acûz, ikincisinde ise buna ilaveten aķım tabirinin kullanıldığı görülmektedir. Âyetler bize onun hem yaşlı hem de kısır bir kadın olduğunu anlatmaktadır. Onun kısırlığı yaşlılıktan olabileceği gibi daha önceye de dayanıyor olabilir.

Âyetlerde konunun işlenişine ve kaynaklarda verilen bilgilere bakıldığında 'acûz kelimesinin yaşın ilerlemesi nedeniyle zikredildiği anlaşılmaktadır. Bu tabir ile yaşlılığın kastedildiği ancak doğrudan veya dolaylı olarak buna bağlı bir bunamadan bahsedilmediği anlaşılmaktadır. Tam tersine Hz. İbrahim'e bir oğul müjdesi verilmesinde eşinin buna hayret etmesi, yaşlı olmasına rağmen sıra dışı bir olayla karşılaştığını fark edecek kadar muhakemesinin yerinde olduğuna ve akli bir melekeye işaret etmektedir. Bu da bizi yaşlıların tecrübe ve öğrenerek elde ettikleri güçlü bir muhakemenin sahibi oldukları sonucuna götürmektedir.⁶⁴ Böylece Kur'an'da yaşlılıkla ilgili ortaya konulan vurgunun diğer tabirler arasında da hissedildiğini söylemek mümkündür. Çünkü Kur'an'da farklı yönlerine dikkat çekilmekle birlikte daima yaşlılık ile tecrübe-saygınlık-bilgelik ilişkisi kurulduğu görülmektedir.

⁶⁰ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17: 483; Ebussuûd, *İrşâdü'l-akli's-selîm*, 3: 69. Aynı konu ile ilgili olarak Hz. İbrahim'in 120, eşinin 98 yaşında olduğuna dair rivayetler de vardır. Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 3: 217.

⁶¹ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 28: 215.

⁶² Ebü'l-Leys İmarnü'l-hüda Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim Semerkandî, *Bahru'l-ulûm* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1993), 135.

⁶³ Muhammed Tahir b. Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tunusiyye, 1984), 26: 361.

⁶⁴ Mustafa Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Ruhsal Gelişim", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 12 (2002), 290.

Hz. Lût'un eşinin 'acûz oluşundan bahseden âyetlerin (eş-Şuarâ 26/170-171, es-Saffât 37/135) tefsirinde de yaşı ile ilgili herhangi rakam verilmeyerek yaşlılığından dolayı bu tabirin kullanıldığı açıklanmaktadır. Bu âyetlerdeki 'acûz ifadesi onun yaşının ilerlemiş olduğunu bildirmektedir. Hz. Lût'un eşi hakkındaki ifadelerde de erzeli'l-'umur ve bunama bağlantısını pekiştirecek bir husus bulunmamaktadır. Eğer Hz. Lût'un inkârcı eşinde böyle bir bunama mevcut olsaydı ya da 'acûz tabirinden bu anlam çıksaydı azaba uğrayıp helak edilmesi söz konusu olmazdı. Çünkü akli melekesi olmayan birinin sorumluluğu da yoktur.

3.4. Kiber

Yaşlılık ile irtibatlı lafızlardan sonuncusu olan kiber Kur'an'da altı âyette (el-Bakara 2/266; Âl-i-İmrân 3/40, İbrâhim 14/39, el-Hicr 15/54, el-İsrâ 17/23, Meryem 19/8) geçmektedir. Sözlükte gençliğin zıddı olarak açıklanan kiber, azametli olmak manasına gelen kebûra ve yaşça ilerlemek anlamına gelen kebira fiillerinin mastarıdır. İnsan ve hayvan yaşlandığında⁶⁵ kullanılan bir lafız olup iyice ihtiyarlamak, elden ayaktan düşmek demektir.⁶⁶ İlk olarak; "Sizden biriniz ister mi ki, içerisinde her tür meyve bulunan, zemininden nehirler akan, hurmalık ve üzüm bağlarından bir bahçesi olsun; bakıma muhtaç çocukları olduğu halde yaşlılık gelip çatsın; bahçeye de ateşli bir kasırga isabet edip yansın?"(el-Bakara 2/266) mealindeki âyette içinde kiber tabirinin yer aldığı bir misal verilerek benzetme yapılmaktadır. Âyetteki benzetmeyi anlamak için bağlamına bakmak gerekir. Aynı surenin 261-263. âyetlerinde malını Allah için harcayanlardan ve bunu da başa kakmayanlardan bahsedilerek onlara sunulacak mükâfatlar anlatılmaktadır. Hemen ardından inananlara hitaben sadakalarını başa kakarak ya da inciterek boşa çıkarmamaları hatırlatılmaktadır. Konumuz olan âyetin önündeki kısımda ise mallarını Allah rızası için harcayanların hali iki kat ürün veren bir bahçeye benzetilmiştir. Hemen sonra da sözü edilen âyet gelmekte ve ardından Allah yolunda harcamaya vurgu yapılmaktadır. Âyetin bağlamı göz önünde bulundurulduğunda aralarındaki anlam ve konu bütünlüğü dikkati çekmektedir. Râzî'nin de belirttiği gibi bu âyette infakta bulunup da başa kakan kimselerin bu harcamalarının

⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'arab*, 5: 126-127; Ebu Bekir Muhammed b. Hasan b. Düreyd, *Kitâbü cemhereti'l-lüğa* (Haydarâbâd: 1344), 1: 274; İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh tâcü'l-lüğa ve şihâhu'l-'arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar (Beyrut:1984), 2: 801.

⁶⁶ İbn Fâris, *Mu'cem*, 5: 154.

ahirette hiçbir faydası olmayacağı benzetme üslubuyla dile getirilmektedir.⁶⁷ Meselenin yaşlılık ile ilgili boyutuna gelince benzetmede yer alan ögeler arasında kiber kelimesi geçmekte ve yaşlılığın gelmesinden bahsedilmektedir. Burada neden böyle bir benzetme yapıldığı da ortadadır. Zira bahçe sahibi olup bakıma muhtaç çocukların varlığı aslında çift taraflı bir acizyeti dile getirmektedir. Çünkü yaşlı birinin bahçeyle uğraşması bir acizyeti, çocuklarının bakımı için o bahçeye ihtiyaç duyması da ayrı bir acizyeti ifade etmektedir.⁶⁸

İbn Abbas (ö. 68/687) da bu âyetin yorumunda Allah'ın güzel bir darbı mesel sunduğunu söylemektedir. Ona göre bu benzetmeyle gençliğini kaybeden kişiye ömrünün sonunda bakıma ihtiyaç duyan çocukları olduğu bu esnada bahçesinin yıldırım ile yandığı ancak yaşlılıktan dolayı onun gibi bir bahçeyi yapmaya gücü yetmeyeceği ve neslinin de ona herhangi bir fayda sağlamayacağı anlatılmaktadır. Ayrıca o bu örnekle inkâr eden kimsenin ahiretteki durumunun tasvir edildiği görüşündedir.⁶⁹ İnkârcının ahiretteki hali âyette anlatılan yaşlı kimsenin hali gibidir.⁷⁰ O, içinde bulunduğu durumu değiştirmeye güç yetiremeyecek bir acizlik sergileyecektir. Kiber kelimesi bu âyet bağlamında yaş ilerlemesini ve fiziki güç kaybını ifade eden bir anlama sahip olmakla birlikte bunama ile ilişkili bir mana içermemektedir.

Kiber lafzının yer aldığı; "Ey Rabbim! Bana ihtiyarlık gelip çattığı ve karım da kısır olduğu halde benim nasıl bir çocuğum olur? dedi" (Âl-i İmrân 3/40) mealindeki âyette Hz. Zekeriya'nın ileri bir yaşta çocuk sahibi olduğu ifade edilmektedir. Hz. Zekeriya'nın mevzu bahs edildiği diğer bir âyette de "Rabbim! Karım kısır ve ben de yaşlılıktan güçsüzleşmiş olduğum halde nasıl oğlum olabilir?" (Meryem 19/8) buyurularak aynı konu aynı kelimelerle aktarılmaktadır. Fakat ilk âyette geçen kiber kelimesi

⁶⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 7: 63.

⁶⁸ Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 7: 63.

⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 2: 465.

⁷⁰ Semerkandî, *Bahru'l-'ulûm*, 231.

ikinci âyette yer alan yaşlılıktan dolayı kemiklerinin incilmesi, zayıf ve bitkin olması anlamına gelen 'ıtiyye⁷¹ tabiri ile açıklanmaktadır.⁷² Zemahşerî'nin ifadesine göre 'ıtiyye, kuruluştan sertleşmiş bir değnek misali mafsallar ve kemiklerdeki kuruluk ve sertliği anlatmaktadır.⁷³ Hz. Zekerriya'nın Allah'a yalvardığının zikredildiği âyette (Meryem. 19/4) onun ileri bir yaşta oluşu şeyb kelimesi ile verilmişti. Burada Hz. Zekerriya'nın ve karısının yaşlanmaktan kaynaklanan bazı fizyolojik sorunlarına değinilmektedir. Bunlardan birisi olan kemiklerle ilgili anlatımın yaşlılarda görülebilen kemik rahatsızlıklarına bir örnek olarak zikredildiği söylenebilir.

Kiber kelimesinin yaşlılığa işaret ettiği diğer âyetlerden ikisinde ise Hz. İbrahim'in yaşlılık çağında çocuğu olmasını konu etmektedir. Bu âyetlerden birinde; "İbrahim dedi ki: Ben ihtiyarlamışken, beni mi müjdeliyorsunuz, beni ne ile müjdeliyorsunuz? " (el-Hicr 15/54) buyurulmakta diğer âyette ise; "Hamd yaşlılıkta bana İsmail'i ve İshak'ı bahşeden Allah'adır" (İbrâhim 14/39) denilerek bu müjdenin gerçekleştiği bildirilmektedir. Âyetlerin kesiştiği ortak anlam Hz. İbrahim'in yaşlılık çağında çocuk sahibi oluşudur ki bu gerçek kiber kelimesiyle ifade edilmektedir. Daha önce açıklanan Hz. Zekerriya hakkında aynı konudaki üslubun benzeri Kur'an'da bu defa Hz. İbrahim için seslendirilmektedir. Her iki peygamberin de ihtiyarlık dönemlerinde çocuk sahibi oldukları Kur'an'da bildirilmektedir. Âyetlere içerik ve konu bütünlüğü açısından yaklaşıldığında kiber genel anlamda yaşlılara mahsus bazı bedensel sıkıntılara işaret etmekte bunama veya akli zayıflık anlamı içermemektedir.

Kiber tabiri; "...Şayet onlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlarsa, sakın ikisine de öf bile deme ve onları azarlama. İkisine de güzel söz söyle" (İsrâ 17/23) mealindeki âyette anne-babaya iyi davranmanın emredilmesi vesilesiyle zikredilmektedir. İnsana anne-babası ömürlerinin sonunda zayıf ve aciz bir hale⁷⁴ gelip yaşları ilerlediğinde iyi davranması ve sözlerinde dahi son derece hassas olması emredilmektedir. Buradaki emir

⁷¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 15: 464-465.

⁷² Muhammed Emin eş-Şenkîti, *Edvâü'l-beyân fi izâhi'l-Kur'an bi'l-Kur'an* (Mekke: Dâru 'âlemi'l-fevâid, 1426), 1: 328.

⁷³ Zemahşerî, *Keşşâf*, 4: 7-8.

⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 20: 189.

anne-babaya bıkkınlık ya da memnuniyetsizlik içeren bir söz söylenmesi yönünde⁷⁵ olmakla beraber öf tabiri onlara ilgi ve alaka göstermeyi ya da onlarla ilgilenmeyi arzu etmemek manasını da taşımaktadır.⁷⁶ Başka bir ifade ile burada geçen kelime sadece sözlü bir hitabı değil aynı zamanda fiili bir tavır da işaret etmektedir. Anne-babaya saygı ve iyilik genel bir tutum olmakla beraber Kur'an'da onların yaşlanmaları halinde evlada dikkatli olması yönünde bir uyarı yapılmaktadır. Kanaatimizce Kur'an'daki bu yaklaşımın arka planında iki temel sebep mevcuttur. Birincisi anne-babanın dini açıdan anlam ve önemini ortaya koymak, ikincisi ise yaşlanan insanın fizîken daha güçsüz ve muhtaç olmasının yanında psikolojik olarak daha kırılğan, alıngan ve duygusal olmasıdır. Kur'an'da yaşlıların bir kısmının karşılaşıcağı sıkıntıların anlatılmasının bir nedeninin de onları değil ama çevrelerindeki yakınlarının dikkatini çekmek için olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.⁷⁷ Bu aynı zamanda bugünün gençlerinin de bir gün yaşlanacağı gerçeğinden hareketle yaşlılara karşı nasıl bir hareket içinde olunacağını göstermesi açısından önemli bir tespittir.⁷⁸ Çünkü konunun sosyolojik yönü de bulunmaktadır. Bu bağlamda âyetten çıkarılabilecek bir başka sonuç da yaşlı anne babanın evlatları tarafından yalnız bırakılmaması gerçeğidir. Âyette eğer onlar ömürleri vefa edip de yaşarlarsa çocuklarının anne babaları ile beraber olmaları gerektiği belirtilmektedir. Bu aslında hem psikolojik hem de sosyolojik açıdan anlamlıdır. Çünkü ailenin yaşlı birey için duygusal ve sosyal destek sistemi⁷⁹ olduğu bilimsel olarak ortaya konulmuştur. Kur'an'da yaşlının aile bireyleri ile birlikte olması Hz. Şuayb'ın kızlarından bahsedilen âyet (Kasas 28/23) çerçevesinde de dile getirilmektedir. Buradaki anlatıma göre kızların babaları yaşlıdır ve onlar kendisine yardım ederek onun ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar. Tabi âyetin siyakında kızların babaları ile birlikte yaşadıkları da anlaşılmaktadır. Bu da bize Kur'an'da yaşlı ve aile bağlarının son derece önemsendiğini göstermektedir. Aslında aile bağlarının ve bu doğrultuda devam edecek olan sevgi gereksiniminin yaşamın tüm evrelerinde

⁷⁵ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'an*, 3: 234.

⁷⁶ Sancaklı, "Hadislerde Yaşlılık Olgusunun Değerlendirilişi", 55.

⁷⁷ Faruk Beşer, "İslam ve Yaşlılık Sorunu", *Özveri Dergisi* (2005), erişim Haziran 2016, <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov4/ov4islamveyasli> (06.07.2012).

⁷⁸ Koç, "Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Ruhsal Gelişim", 296.

⁷⁹ Öz, "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirme", 20.

olduğu gibi yaşlılıkta da mutlak bir ihtiyaç olduğu⁸⁰ Kur'an'da örnekleriyle sunulmaktadır. Bu özellikle günümüzün modern toplumunda git-tikçe derinleşen yaşlıların yalnızlık ve sosyal dışlanma sorunu⁸¹ göz önüne alındığında daha da önem kazanmaktadır. Böylece Kur'an'da insanın yaşlanma sürecinde sadece fizyolojik ve bedenen değil sosyolojik, psikolojik ve ruhen de etkilendiğine işaret edilmekte ve o çağı yaşayanlara karşı nasıl bir muamelede bulunulması gerektiği bildirilmektedir.

4. ERZELİ'L-UMUR-YAŞLILIK VE BUNAMA İLİŞKİSİ

Kur'an'da yer alan *erzeli'l-umur* dışındaki yaşlılık ile ilişkili diğer kavramlar incelendiğinde değinilen hususların ileri yaşlardaki kişilerde gözlemlenebilen saç beyazlaması, kemik rahatsızlıkları, birtakım işlerini yapmada yetersizlikler ve güçsüzlükler olduğu görülmektedir. Vurgulanan bu sıkıntıların yanında tefsirlerin birçoğunda yaşlılık ve bunama ile bağlantılı yapılan açıklamalar kanaatimizce Kur'an'da karşılığını bulamamaktadır. Şöyle ki *erzeli'l-umur* tabiri ile yaşlılıkta bunama eş anlamlı gibi algılanmaktadır. *Erzeli'l-umur* kelimesinin sözlük anlamı içinde bunamaya işaret eden ifadelerin varlığı böyle bir algıya yol açmış olabilir. Konunun Kur'an'da işlenişini yukarıda aktardıktan sonra bunamanın bilimsel olarak ne olduğuna bakmak gerekmektedir. Ancak bundan sonra yaşlı ilerlemiş olan her insanın bunama ile karşı karşıya geleceğinin ne kadar isabetli olduğunu ortaya koymak mümkündür.

Bunama bilim dilinde *demans* tabiri ile ifade edilmektedir. Zihnin yitirilmesi demek olan *demans*, bilimsel olarak sinir sisteminin hasarı sonucu gelişen zihinsel yeteneklerde bozulma ve bu bozulmanın günlük yaşam aktivitelerini etkilemesi şeklinde tanımlanmaktadır.⁸² Buna göre bunama zihinde meydana gelen olumsuz bir durumu göstermektedir. Bununla beraber *demans* bir hastalık olarak kabul edilmemekte ve farklı şekillerde ortaya çıkan bir hastalık tablosu olduğu bildirilmektedir. *Demansın* yaşla önemli bir artış gösterdiği bilinmekle birlikte normal yaşlanmanın bir özelliği olmadığı belirtilmektedir. Çünkü birçok kişi bilişsel yıkım gelişmeden

⁸⁰ Öz, "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirme", 20.

⁸¹ Gökhan Kurt, Fatma Yücel Beyaztaş, Zerrin Erkol, "Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti", *Adli Tıp Dergisi/Turkish Journal of Forensic Medicine* 24, sy. 2, 35.

⁸² Haşmet A. Hanağası, "Demans Kavramı ve Hastaya Yaklaşım", *Klinik Gelişim Dergisi* 23, sy. 1 (2010): 44.

yaşlanırken, normal kişilerde bile bir takım bilişsel değişiklikler tanımlanabilmektedir.⁸³ Bilimsel verilere göre *demansın* yaşlılarda görülme sıklığı altmış beş yaş ve üstündeki kişilerde yüzde 5, seksen yaş civarında yüzde 20 oranındadır. Ayrıca bunamayı meydana getiren sebeplerden biri yüzde 50-60 görülme sıklığı ile *Alzheimer*⁸⁴ olmaktadır.⁸⁵ Beyni zayıflattığı için *demansa* yol açan 200 farklı hastalık olduğu da tıp sahasında yer almaktadır. *Alzheimer* hastalığının yanı sıra birçok *demans* türü sayılmaktadır. Bütün bunlar göstermektedir ki *demans* riski yaşlılıkla birlikte artmakta ve bir hastalıktan kaynaklanmaktadır. *Demans* yaşlılığın doğal bir sonucu olmaktadır.⁸⁶ Ayrıca bilim insanları *demans* ile normal yaşlanma arasında doğrudan bir ilişki olmadığını söyleyerek normal yaşlanma sürecinde bilişsel/zihinsel melekelerde belirgin bir kayıp söz konusu olmadığını belirtmektedirler.⁸⁷

Günümüz biliminin ulaştığı veriler ışığında bunamanın yaşlılığın getirdiği tabii bir sonuç olmadığı ancak risklerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Zaten bilimin bunamayı normal yaşlanma sürecinden ayrı ele alması bunu göstermektedir. Buna göre *Alzheimer* hastalığı da yaşlılığın önemli bir problemi olmakla beraber altmış beş yaş üzerindeki kişilerde yüzde 3-11, seksen beş yaş üzerinde ise yüzde 20-47 gibi bir yaygınlığa sahiptir.⁸⁸ Burada en yüksek veriyi temel alırsak dahi yaşlıların ortalama yüzde 50'si bu rahatsızlığa yakalanmamaktadır. Dolayısıyla tüm yaşlıları içine alan

⁸³ David G. Clark, Jeffrey L. Cummings, "Demans Tanısı ve Tedavisi: Bir Güncelleştirme", çev. Levent Sevinçok, *Demans Dergisi* 1 (2003): 21.

⁸⁴ *Alzheimer* beynin düşünme, hafıza ve dil bölümlerini etkilemekte olup başlangıcı sinisi, yıkımının da yavaş olduğu belirtilmektedir. Günümüzde hastalığın sebebi bilinmemekte ve şu anda şifası bulunmamaktadır. *Alzheimer*, toplumun tüm gruplarını etkileyen ve toplumsal sınıf, cinsiyet, etnik grup ya da coğrafi bölge ile ilgisi bulunmayan bir hastalıktır. Bu hastalık yaşlılarda daha sık görülmekle beraber gençlerin de etkilendiği bildirilmektedir. Bkz. Alzheimer Vakfı, " Alzheimer Hastalığı ", erişim Haziran 2016, <http://alz.org.tr/alzheimer-hastaligi>

⁸⁵ İmatullah Akyar, "Demanslı Hasta Bakımı ve Bakım Modelleri", *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi* (2011): 80-81.

⁸⁶ Ulusal Demans Araştırma Merkezi, erişim Haziran 2016, http://www.videnscenterfordemens.dk/media/910860/plakat_demenssygdomme

⁸⁷ Ufuk Ergün, "Alzheimer Hastalığı Nedir? Ne Değildir?", erişim Haziran 2016, http://www.turkgeriatri.org/sorulariniza_yanitlar.php?pg=alzheimer

⁸⁸ Esen Saka Topçuoğlu, Kaynak Selekler, " Alzheimer Hastalığı", *Turkish Journal of Geriatrics* 1, sy. 2 (1998):63-64.

genel bir bunama tablosu ortaya çıkmamaktadır. Buraya kadar söylenenlerin ardından *erzeli'l-umuru*; bazı yaşlıları içine alan, aklı melekelerde kayıpların yaşandığı ve kişileri fizyolojik, psikolojik, sosyolojik vb. birçok yönden etkileyen ileri hayat dönemi olarak tanımlamak mümkündür.

SONUÇ

Yaşlılık insan ömrünün en son ama en dikkat edilmesi gereken dönemlerden biri olması yönüyle önemli bir sürece işaret etmektedir. Bu öneme binaen yaşlılık Kur'an'da birçok âyette ele alınan bir konudur. Kur'an'da yaşlılık ile ilgili belli başlı kavramlar *erzeli'l-umur*, *şeyh*, *şeyb*, *'acüz* ve *kiberdir*. Bu tabirlerin her biri ilgili kısımlarda da geçtiği üzere belli anlam alanlarını içermekte ve Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde bir yaşlılık resmi ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Kur'an'da öncelikle yaşlanmanın insan hayatının bir parçası olduğu vurgulanmakta ve insanın eğer ömrü yeterse bu dönemden geçeceğine işaret edilmektedir. Bir başka ifadeyle Kur'an'da yaşlılık kaçınılması mümkün olmayan bir realite olarak takdim edilmektedir. Âyetlerde bu dönemin açıkça belirtilmesi insanın bu gerçeği kabul etmesine ve ona hazırlanmasına yönelik bir işlemdir.

Kur'an'da yaşlıların karşılaşacağı bazı problemlere de değinilmektedir. Daha önce de üzerinde durduğumuz bu sorunlar yaşlı insanın tecrübe edeceği hususlardan sadece bir kısmını ortaya koymaktadır. Günümüzde yaşlılar ile ilgilenen çeşitli bilim dallarının ulaştığı bilgiler bu sorunların Kur'an'da değinilenlerden çok daha fazla olduğunu göstermektedir. İlahi bir kitap olan Kur'an'dan bir bilim kitabının ele aldığı gibi olgulara yaklaşması beklenemez ve bu onun gönderiliş amacına da uymaz. Kur'an'da insanlara verilen mesajlar zaman zaman canlı sunumlar ve tasvirlerle pekiştirilmekte olup yaşlılık konusunun açıklanmasında da bu yöntem insan yaşamının en zorlu sürecini vurgulamak için kullanılmaktadır.

Erzeli'l-umur bilimsel veriler ışığında değerlendirildiğinde bazı yaşlıların bunama/şuur kaybı gibi zihinsel anlamda sıkıntılar yaşayacağı bir hastalık dönemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunu tecrübe edecek yaşlılar olacağı gibi etkilenmeyenler de olacaktır. Kur'an'da geçen yaşlılık ile ilgili tüm tabirler de yaşlanmanın doğrudan tamamen bunamayı getirdiği sonucuna götürmemektedir. Özellikle *erzeli'l-umur* lafzının geçtiği her iki âyette (en-Nahl 16/70, el-Hac 22/5) *sizden bazısı* anlamına gelen *منكم* ifadesi

yaşlılıkta bunamanın bazı kişileri etkilemekle beraber bir kısmını içine almadığını anlatmaktadır. Dolayısıyla erzeli'l-umur her yaşlıyı değil ama bir kısmını etkileyen yaşam dönemlerinden biridir. Kur'an'da yaşlılar ile ilgili farklı kavramların kullanılması da yaşlanma sürecinin değişik etkilere yol açan çeşitli yönlerine dikkat çekmektedir. Eğer yaşlılık, bunama ile eşdeğer olsaydı Kur'an'da geçen şeyh ve kiber kelimelerinin anlamına ters düşen bir problemiği beraberinde getirmiş olurdu. Çünkü şeyh ve kiber yaşlanmayla birlikte edinilebilecek bilgeliği, tecrübe birikimini ve saygınlığı çok bariz bir şekilde vurgularken diğer taraftan bunamanın yaşlılığa eşitlenmesi bir çelişkiyi önümüze getirirdi. Oysaki bizce Kur'an'da yaşlanmadan bahsedilmesinin ikinci önemli sebebi yaşlı insanın taşıdığı değere ve ona gösterilmesi gereken itibara işaret etmektir. Aslında Kur'an'da seçilen kelimelerde bunu görmek zor değildir. Arapçada bunama ve akli melekeyi yitirme anlamına gelen *haraf*/خراف kelimesinin Kur'an'da hiç kullanılmaması da yaşlıya bakışı gösteren bir zarif boyuttur. Yaşlılar Kur'an'da bildirilen çağa/erzeli'l-umura ulaştıklarında çocukları yahut yakınları yaşlının zafiyetlerinin farkında olacakları için onlara nasıl yaklaşmaları gerektiği önceden Kur'an'da bildirilmektedir. Kur'an'da anne ve babaya yaşlandıklarında merhametli ve söz ile bile kırmamak (el-İsrâ 17/23-24) üzere kurulan ve bir emir olarak ifade edilen şefkat atmosferinin işaret ettiği gerçeklerden biri budur. Ayrıca yaşlıların psikolojik ve sosyal açıdan tek başlarına bırakılmayacak kadar değerli oldukları da Kur'an'da altı çizilen konulardandır. Zira Kur'an'a göre yaşlılar sevgi ve değere layık bireylerdir. Dolayısıyla Kur'an'da gerek erzeli'l-umurla karşılaşacak olsun gerekse bu dönemle karşılaşmayacak olsun yaşlılara sevgi, saygı ve hürmet gösterip onlarla birlikte bir hayat sürdürülmesi öngörülmektedir. İşte bu yüzden insana yaşlılarına sahip çıkıp onlara maddî-manevî hak ettikleri değeri verme yükümlülüğünde olduğu ve bu dönemin özelliğini dikkate alarak hareket etmesi hatırlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyar, İmatullah. "Demanslı Hasta Bakımı ve Bakım Modelleri". *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi* 18, sy. 2 (2011): 79-88.
- Alzheimer Vakfı. "Alzheimer Hastalığı". Erişim Haziran 2016. <http://alz.org.tr/alzheimer-hastaligi>

- Beğer, Tanju. "Yaşlanma ve Yaşlılık". *Geriatrik Hasta ve Sorunları Sempozyumu*. İstanbul: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları. (1998): 9-13.
- Beğer, Tanju. Yavuzer, Hakan. "Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi". *Klinik Gelişim Dergisi* 25, sy. 3 (2012): 1-3.
- Beşer, Faruk. İslam ve Yaşlılık Sorunu. *Özveri Dergisi*. (2005). Erişim Haziran 2016. <http://www.ozida.gov.tr/default20.aspx?menu=ozveri&sayfa=ov4/ov4is-lamveyasli>.
- Beydâvî, Abdullah b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. 5 cilt. Beyrut: y.y., 2001.
- Bilmen, Ömer Nasûhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*. 8 cilt. İstanbul: y.y., 1985.
- Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *es-Sahîh*. 7 cilt. Beyrut: Dâru'l-kütüb, t.y.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Tefsîru Rûhi'l-Beyân*. 10 cilt. Dersaadet: Osmaniye Matbaası: 1331.
- Büken, Nüket. Büken, Erhan. "Yaşlanma Olgusu ve Tıp Etiği". *Turkish Journal of Geriatrics Geriatri* 6, sy. 2 (2003):75-79.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd. *es-Sihâh Tâcü'l-Lüga ve Sihâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafur Attar. 7 cilt. Beyrut: y.y., 1984.
- Clark, David G. Cummings. Jeffrey L. "Demans Tanısı ve Tedavisi: Bir Güncelleştirme". çev. Levent Sevinçok. *Demans Dergisi* 3, sy.1 (2003): 21-29.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. thk. Muhammed Abdülaziz el-Halidî. *es-Sünen*. 3cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Ebussuûd, b. Muhammed. *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâye'l-Kur'ani'l-Kerîm*. thk. Abdülkadir Ahmed Ata. 5 cilt. Riyad: Mektebetü's-sa'âde, t.y.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. 4 cilt. Beyrut: y.y., 1996.
- Güler, Çağatay. "Yaşlılıkta Tanımlar ve Yaşlılık Üstüne Söylenenler". *Turkish Journal of Geriatrics Geriatri* 1, sy. 2 (1998): 105.
- Güngör, Özcan. "Yaşlılık ve Din". *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde, 253-267. Ankara: Grafiker, 2012.
- Halil, Meltem. Cankurtaran, Mustafa. "Geriatrik Hastaya Yaklaşım". *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 28 (2008): 262-266.
- İbn Âşûr, Muhammed Tahir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 cilt. Tunus: Dâru't-Tunusiyye: 1984.
- İbn Düreyd, Ebu Bekir Muhammed b. Hasan. *Kitâbü Cemhereti'l-Lüga*. 4 cilt. Haydarâbâd: y.y., 1344.
- İbn Fâris Ebü'l-Hüseyn Ahmed. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Lüga*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Dâru'l-fikr: 1979.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail. *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*. 15 cilt. Kahire: y.y., 2000.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. Riyad: Beytü'l-efkari'd-devliyye, t.y.
- İbn Manzûr, Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, t.y.
- İlgar, Lütfü. İlgar, Şengül. Yaşlılık Dönemi ve Yaşlılığın Gelişim Görevleri. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi* 1, sy. 7 (2007): 147-156.
- el-İsfehânî Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*. thk., Muhammed Seyyid. Beyrut: Dâru'l ma'rife.
- İşleğen, Çetin. Yaşlılarda Fizik Aktivite Ve Hastalıklara Etkisi – II. *Ege Tıp Dergisi/Ege Journal of Medicine* 54, ek sy. (2015): 29-34.
- Kılavuz, Mehmet Akif. "Yaşlanma Sürecinin Dinî Gelişime Etkileri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14, sy. 2 (2005): 97-112.
- Koç, Mustafa. "Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Bireysel ve Ruhsal Gelişim". *Ekev Akademi Dergisi* 8, sy. 19 (2004): 77-90.
- Koç, Mustafa. "Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Ruhsal Gelişim". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12 (2002): 287-304.
- Köylü, Mustafa. "Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri". *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Öğretiminin Genel Özellikleri içinde*, 85-112. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Kurt, Gökhan. Beyaztaş, Fatma Yücel. Erkol, Zerrin. "Yaşlıların Sorunları ve Yaşam Memnuniyeti", *Adli Tıp Dergisi/Turkish Journal of Forensic Medicine* 24, sy. 2: 32-39.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, t.y.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. Haccâc. *es-Sahîh*. Riyad: 1998.
- en-Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Muhammed. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 cilt. Beyrut: Dâru'l-kelîmî't-tayyib: 1998.
- Öz, Fatma. Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açıdan Gözden Geçirme. *Kriz Dergisi* 10, sy. 2: 17-28.
- er-Râzî, Muhammed b. Ömer Fahreddin. *Mefâtilhu'l-Gayb*. 32 cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981.
- Sancaklı, Saffet. "Hadislerde "Yaşlılık Olgusunun" Değerlendirilişi ". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10, sy. 1 (Haziran 2006): 49-71.
- es-Semerkindî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed. *Bahru'l-Ulûm*. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1993.
- Sözen, M. Şevki. Elmas, İmdat. "Yaşlılık ve Adli Tıbbî Sorunlar". *Klinik Gelişim Dergisi, Geriatrik Hasta ve Sorunları Özel Sayısı* 17, sy. 2 (2004): 9-15.
- eş-Şenkîti, Muhammed Emin. *Edvâü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ani bi'l-Kur'an*. 9 cilt. Mekke: Dâru 'âlemi'l-fevâid, 1426.
- et-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an te'vil-i âyi'l-Kur'an*. 26 cilt. Kahire: y.y., 2001.

- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Topçuoğlu, Esen Saka. Selekler, Kaynak. "Alzheimer Hastalığı". *Turkish Journal of Geriatric 1*, sy.2 (1998): 63-67.
- Tümerdem, Yıldız." Gerçek Yaş (Real Age)". *Turkish Journal of Geriatrics 9*, sy. 3 (2006): 195-196.
- Ergün, Ufuk. "Alzheimer Hastalığı Nedir? Ne Değildir?". Erişim Haziran 2016. http://www.turkgeriatri.org/sorulariniza_yanilar.php?pg=alzheimera
- Ulusal Demans Araştırma Merkezi. Erişim Haziran 2016. http://www.videnscenterfordemens.dk/media/910860/plakat_demenssygdomme
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Yertutan, Canan. "Yaşlılıkta Ortaya Çıkan Fiziksel Değişiklikler". *Aile ve Toplum 1*, sy. 2 (1991): 63-66.
- ez-Zebidî, Muhammed Murtaẓâ el-Hüseynî. *Tâcul-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. 40 cilt. Kuveyt: et-Türâşü'l-'Arabî, 2001.
- ez-Zeccâc, Ebû İshak İbrahim b. es-Serî. *Meâni'l-Kur'an ve irâbüh*. 5 cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1988.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve uyûni'leEkâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. 6 cilt. Riyad: 1998.
- ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmud b. Ömer. *Esâsul Belâga*. 2 cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiye,1998.
- ez-Zühaylî, Vehbe. *Tefsîru'l-Vasît*. 3 cilt. Dimeşk: Dâru'l-fikr, 2001.